

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

TÜRK KÜLTÜRÜ
ve
HACI BEKTAŞ VELÎ

Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Güz
Autumn 2006/39

TARİH İÇİNDE GAGAUZ SELÇUKLU İRTİBATI

(Gagauz and Seljuk Connection in History)

Refik TURAN*

ÖZET

Gagauzlar, pek çok Türk kavmi gibi Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan topluluklardandır. Gagauzlarla ilgili yapılan çalışmaların en önemli konusu; "Gagauzlar" adı ve menşei konusudur. Yaptığımız araştırmada Gagauzlarla Anadolu Selçukluları arasında neredeyse kesin bir irtibat vardır. Öncelikle Gagauzların konuştuğu ağız Anadolu Türkçesiyle paraleldir. Ayrıca bazı isim ve kavramlar Selçuk dönemi Türk kültürü kaynaklıdır. İkinci olarak Gagauzlar Oğuz olduğuna inanmaktadırlar ve bu doğrudur. Selçuklular da Oğuz'dur. Nihayet "Gagauz" adının Selçuklu Kevkavus'tan geldiği kuvvetle muhtemeldir. Sonuç olarak, XIII. Yüzyıl Anadolu'sundan Dobruca'ya bir Selçuklu Oğuz hücresinin geçişinden söz etmek yanlış olmayacaktır.

ABSTRACT

Gagauz people are the ethnic groups living north of the Blacksea like many Turkish tribes. The most important matter of the studies on Gagauz people is the name of "Gagauz" and its origin. The results show that there is a nearly certain connection between Anatolia Seljuks and Gagauz people. First of all the language of Gagauz and Seljuks is paralel to each other. Moreover, some of the names and concepts belong to Seljuk Turks. The other connection is that Gagauz people believe that they are the branch of Oguz and it is right. Seljuks are also the branch of Oguz tribe. It is also possible that the name "Gagauz" is drived from Seljuks Kevkavus. As a result, it is not wrong to mention about the transition of Seljuk Oguz chamber from Anatolia to Dobruca in the XIII.th century.

GİRİŞ

Yeryüzünün hareketli ve aktif kültürlerinden olan Türk kültürü, coğrafya terminolojisinde eski dünya denilen "Asya-Avrupa-Afrika" temel kıtasında son iki bin yılın tarihinde kendisini gösteren bir büyük yapıdır. Hareketli ve aktif olmanın yanı sıra zaman içinde geniş sahalarda hükümlerlik da icra eden Türk kültürü, yayıldığı toprakların coğrafi ve sosyal şartlarına göre kendine has özellikler kazananak çeşitli kültür hücrelerine dönüşmüştür.

Avrasya'da Türk kültür coğrafyasının en mühim mevkilerinden birisini Güney Doğu Avrupa veya Karadeniz'in kuzeyi denilen saha oluşturmaktadır. Hun, Avar, Çuvaş, Hazar adlı Türk unsurlarıyla başlayan tanışma Bulgar, Peçenek, Uz, Kuman ve Karakalpak silsilesiyle devam etmiştir. Sayısı ve çeşitliliği oldukça kabarık olan bu Türk unsurları arasında bulunan Gagauzlar önemli bir tarih, güçlü bir sosyal ve

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, rturan@gazi.edu.tr

siyasî varlığa sahip olmasına rağmen, araştırmacıların ve bilim adamlarının ancak XIX. yüzyılda dikkatini çekebilmiştir. Kuzey Batı Karadeniz'in Dobruca mevki'i'nin 800 yıllık sakinleri görünen Gagauzların XIII. yüzyıl öncesi tarihleri ile ilgili mülâhazalar üzerinde durmayacağız. Yine onların kökenleri ile ilgili olarak, Bulgarlardan veya Grek-Rumlardan geldikleri şeklindeki tezler üzerinde de durma gereği duymuyoruz. Zira F. W. Radloff, Paul Wittek, Atanas Manof, Osman Turan, Faruk Sümer, Kemal Karpat, Mustafa Argunşah gibi yerli ve yabancı bilim adamları Gagauzların bazı küçük karışmaların dışında Türk ve Oğuz kaynağından olduğunda birleşmişlerdir. (Wittek,1953; Manof, 1939; Turan, 1955; Sümer, 1991: 52-53; Karpat, 1996: 288-291; Argunşah, 2002.) Burada üzerinde ittifak edilemeyen konu, Gagauz unsurunun Orta Asya-Urallar-Karadeniz Kıyısı-Dobruca istikametinden mi yoksa, Anadolu-Bizans-Balkanlar-Dobruca istikametinden mi geldiği hususudur. Burada biz bazı tarihî olayları irdeleyerek, kanaatimizin de bu doğrultuda olması dolayısıyla Gagauzların Anadolu, yani Anadolu Selçuklu bağlantısı üzerinde duracağız.

“Gökoğuz, Gaga-uz, hak-oğuz” tabirlerinin zaman içinde dönüşerek Gagauz ismini doğurması bazı araştırmacıların da ileri sürdüğü gibi elbette bir ihtimal..Hatta bu ihtimal tezlerini daha da çoğaltmak mümkündür. Bütün bunların yanında Selçuklu İzzeddin Keykavus'dan yola çıkarak Gagauz ismine ulaşmak da en az diğerleri kadar bir ihtimal. Hatta kanaatimizce daha güçlü bir ihtimal... Yapaçığımız izahtan sonra bu ihtimalin gücü daha da anlaşılacaktır kanaatindeyiz. Burada İzzeddin Keykavus'un kimliği, Bizans'a gelişi, başından geçenler ve Dobruca'ya intikali, konunun vuzuha kavuşması için büyük önem taşımaktadır.

İZZEDDİN KEYKAVUS'DAN GAGAUZ'A

Selçuklu İzzeddin Keykavus Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu, I. Alaaddin Keykubad'ın torunuydu. 1246'da babası Gıyaseddin'in ölümünden sonra Türkiye Selçuklu tahtına geçmiştir. Ne var ki, 1243 tarihinden itibaren Anadolu'ya yönelik başlamış Moğol istila ve tahakküm hareketi O'na rahat bir saltanat fırsatı tanımayacaktı. Nitekim Moğolların baskısıyla diğer iki kardeş (Rükneddin Kılıç Arslan ve Alaaddin Keykubad) de eşdeğer hükümdarlık hakkı tanındı ve Türk tarihinde istisnâ bir durum olarak üçlü saltanat devri oldu. Arkasından kardeşlerden Alaaddin'in ölümüyle tahtta iki kardeş kaldı; ancak ikisi arasında kıyasıya bir mücadele çıktı. Bu mücadelede Moğollar Rükneddin Kılıç Arslan'ın, mahalli güçler, yani Türkmen kuvvetleri İzzeddin'in yanında yer aldılar. İki kardeş arasında yapılan çok sayıda muharebenin sonucunda mağlup

olup(1260), hiç ümidi kalmayan İzzeddin Antalya'dan kadırgalara binerek, Bizans(İstanbul)'a iltica etti. (İbn Bibi, 1996:158-159; Turan, 1971: 497.)

Selçuklu kaynağı İbn Bibi ve Yazıcızade Ali'nin düştüğü kayda göre Bizans İmparatoru VIII. Mihael Paleologos, İzzeddin'e gayet iyi davrandı. Selçuklu Keykavus'un yanında önemli komutanlardan Ali Bahadır ve Emir-i Ahur Uğurlu Bey bulunuyordu. Bu arada Bizans topraklarında yaşayan Türk ulularından Sarı Saltuk da 12 000 çadırılık maiyetiyle eski Selçuklu sultanına katılmıştı. (Decei, 1972: 87-88.) Böylece İzzeddin Keykavus'un maiyetindekiler hatırı sayılır bir güç haline gelmişlerdi. İmparator Mihael liderleri Anadolu'dan gelen bu zinde kuvvetlere Dobruca bölgesini yurt olarak verdi. Bunun sebebi; bir süre sonra Deşt-i Kıpçak(Kırım) bölgesinin tamamen Moğolların eline geçmesi ve Tırnova'daki Bulgar hükümdarı Konstantin Tileh'in amaçlarına engel olmaktı. (Argunşah, 2002.)

Bizans topraklarında bir süre sulh içinde yaşayan İzzeddin Keykavus'un tam anlaşılabilen bir sebepten dolayı Bizans İmparatoru Mihael ile arasının açıldığı anlaşılmaktadır. Bir rivayete göre İzzeddin, Bizans İmparatoru'nun içinde bulunduğu zorluklardan istifade ederek, Bizans İmparatoru'nu devirip, Bizans tahtına çıkmak istemiştir. Ancak bunu haber alan İmparator, Keykavus'u maiyetiyle birlikte yakalayıp hapsedmiş, emirlerinden Ali Bahadır'ı öldürtüp, Emir-i Ahur Uğurlu Bey'in gözlerine mil çektirmiştir. Keykavus'un askerlerini Ayasofya'ya sevkedip, ya Hristiyanlığı kabul ya da ölümü seçmelerini icbar etmiştir. Sultanı da ailesiyle birlikte Rumeli'de bir kaleye hapsedmiştir. Osman Turan'ın yorumuna göre olayın perde arkasında Bizans İmparatoru Mihael Paleologos'un Moğol Hanı Hulagu'ye yaranma duygusu yatmaktadır. (Turan, 1971: 498-499.)

Bizans'taki bu hadiseyi duyan Altınordu Hanı Berke Han duruma el koydu. Bizans İmparatoru'na baskı yaparak İzzeddin Keykavus'u kurtardı. Kırım'a götürdü ve orada kendisine bir ikta alanı verdi. İzzeddin bundan sonraki hayatını Kırım'da devam ettirdi. (Sevim – Merçil, 1995: 479.)

Keykavus'un Kırım'a varıncaya kadar çeşitli sıkıntılar yaşaması, özellikle de Bizans cenderesinden geçmesi maiyetindeki Türklerin sosyal ve dinî mahiyette önemli değişime uğradıkları aşikârdır. En başta Keykavus'un İstanbul'da kalan oğlu (Melik Konstantin) ve kızı Hristiyan olmuştur. Dobruca'ya yerleşen maiyetinden bir kısmı artık Hristiyandır. (Karpas, 1996: 288-289.)

İzzeddin Keykavus'un Kırım sahasında yaşarken bazen sıkıntıya da düştüğü tarihi kayıtlara düşmüştür. Bu çerçevede İzzeddin Keykavus'un ata yurdu Anadolu ile de irtibatı sürdürdüğü aşikârdır. Nitekim Keykavus, Suğdak'tan Anadolu Selçuklu

veziri Sahip Fahreddin Ali'ye yazdığı bir mektupta içine düştüğü maddi sıkıntıdan söz etmiş ve eski vezirinden yardım istemişti. Fahreddin Ali de bu talebi boş bırakmamış, eski sultanına emin bir vasıta ile birkaç kat ağır elbise 5000 miskal altın ve çeşitli hediyeler göndermişti. (İbn Bibi, 1996: 172-173; Turan, 1995: 143.)

Keykavus'un 1278 yılında vefatından sonra İzzeddin'in oğullarının bölgede kaldığı, Altınordu nezdinde itibarlı görevler ifa ettikleri bilinmektedir. Bu arada Anadolu ile irtibatın da devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Keykavus'un oğullarından olduğu zannedilen Alaaddin Siyavuş (Cimri lakablı) adındaki şehzade Anadolu'da siyasî mücadeleye katılmış (İbn Bibi, 1996: 205; Turan, 1971: 558; Sevim-Merçil, 1995: 485.), yine O'nun oğlu Gıyaseddin Mesud Anadolu'ya gelerek 1284'te Selçuklu tahtına oturmuştu. (Turan, 1971: 560vd.; Sevim-Merçil, 1995: 486-489.) İzzeddin'in oğullarından Barak Dobruca-Kırım bölgesinde Altınorda Hanları nezdinde önemli görevler ifa etmiştir. (Karpata, 1996: 289.)

Dobruca bölgesinde yaşayan Selçuklu çekirdeği etrafında toplanan bu Türklerle bölgede bulunan Peçenek, Kıpçak kadim Oğuz topluluklarından Türklerin de iltica ettiği kuvvetle muhtemeldir. Yine XIV. yüzyılın başında bölgedeki bu Türklerin liderleri Balık'ın önderliğinde bir devlet kurduklarını da biliyoruz. (Argunşah, 2002: 234.) Ancak hükümdar Balık'ın menşei hangi Türk unsurundandır veya Selçuklulara bir irtibatı var mıdır? Kaynaklar bu konuda sükût etmektedir.

Hükümdar Balık 1357'de ölünce yerine kardeşi Dobrotiç geçmiştir. Bu devrede Dobrotiç'in Karadeniz'de Selçuklulardan miras bir de donanması bulunmaktadır. Bölgenin adı bu hükümdarın adına izafeten Dobruca olmuştur. (Argunşah, 2002: 235.)

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid, bu küçük Oğuz ülkesini aldığı anda ülkenin başında rivayete göre Selçuklu Keykavus soyuna dayana Lizakos bulunuyordu. Sultan unvanını kullanıyordu. Lizakos Osmanlı idaresine girdikten sonra uzun yıllar Osmanlı ordusunda yine "Sultan" ünvanını taşıyarak hizmet edecektir. (Karpata, 1996: 289-290.)

Buraya kadar Selçuklu dönemi hayat hikâyelerini vermeye çalıştığımız Gagauzların, yaşanan hadiseler göz önünde bulundurulduğunda Selçuklularla kesin bir alakaları olduğu gözlenmektedir. Bizi bu kanaate sevkedilen amilleri şöyle sıralayabiliriz:

- a) Gagauzlar, "gaga-uz"dur, "Hak-Oğuz"dur, "Gök-Oğuz"dur tezlerinden hiçbirinin önünde hükmü kesinleştirici, belgeli somut tarihî hadise yoktur. Oysa Paul Wittek'in kanaatindeki gibi (Wittek, 1953: 12-14.) Keykavus'dan

Gagauz'a geište, Anadolu'dan Bizans'a, Bizans'tan Dobruca/Kırım'a yaşanan hadiseler somut belgeler ışığında tarihin beyaz sahifelerine açık bir şekilde belge olarak geçmiştir. Gagauzların geçirdiği siyasî, sosyal ve dinî değişim hadiselerin ışığında gerekçeleriyle ortaya çıkmaktadır.

- b) Arařtırmacılarđan Atanas Manof Gagauzca kelimeler üzerinde yaptığı bir çalışmada bazı kelimeleri Osmanlı Türkçesiyle karşılaştırmıştır. Örnek olarak; Ölam/oğlum, tauk/tavuk, siret/seyret, begir/beygir, döru/doğru, dil/değil, dişirim/değişirim, balamış/bağlamış, barmak/bağırmak, armak/çağırmak, aşam/akşam, işi/ekşi, ba/bağ, aç/ağaç, alık/ağalık, daul/davul, ine/iğne. (Manof, 1939: 171.)

Bu kelimelerin Gagauzca fonetiğinin neredeyse tamamı Anadolu Türkçe fonetiğinin aynıdır. Osmanlı Türkçesi olarak verilen fonetik malum olduğu üzere İstanbul Türkçesidir. Bu da Gagauzların İstanbul'dan öte Anadolu'daki Türk kültürü ile tarihin bir devresinde beraber olduğunun açık bir delili olarak görünmektedir.

- c) Meşhur araştırmacı ve bilim adamı Paul Wittek'in de dikkat çektiği gibi Keykavusla Gagauz arasında, (y) sesini kaldırdığımızda şaşırtıcı bir yakınlık dikkat çekmektedir. Görüşünü aldığımız Türk dili uzmanları bu Keykavus'dan Gagauz'a dönüşümün çok mümkün bir geleişme olabileceğini belirtmişlerdir.

Özellikle Orta ve Batı Anadolu ağzında sert ünsüz harfler yumuşak ünlüye dönüşmektedir. "Karpuz, kavun, kabak, kaşık, konak" örneklerinde olduğu gibi, kelimeler "g" ünsüzüyle telaffuz edilmektedir. Dolayısıyla "Keykavus"un XIII. yüzyıl Anadolu'sunda "Gaygavus"dan "Ga-gaus"geçiş ise bir arpa boyluk mesafedir.

Keykavus'tan Gagaus'a fonetik dönüşümü şu şekil bir seyir takip etmiş olabilir:

1. K E Y K A V U S
2. K A Y K A V U S
3. G A Y G A V U S
4. G A - G A V U S

- d) Diğer kalabalık Türk unsurlarının çoğunun Müslümanlığının yanına Gagauzların küçük Hristiyan bir Türk unsuru olarak karşımıza çıkmasını, İzzeddin Keykavus ve maiyetinin Bizans içinde ve sınırlarında yaşadığı tarihî hadiseler büyük ölçüde açıklamaktadır. En başta Keykavus'un oğlu ve kızı

Hristiyan olmuştur. Maiyetinin çoğunun din değiştirerek Hristiyan olması çok tabîi görünmektedir. Gagauzlarla ilgili verilen diğer tezlerde böyle bir hadise zinciri yoktur.

- e) Dobruca mevkiinin Osmanlılarca ele geçmesinden sonra buradaki idarecilere saygı gösterilip “Sultan” ünvanı verilmesi de Gagauzların Selçuklularla olan irtibatına ayrı bir delil teşkil etmektedir. Zira Sultan ünvanını Osmanlılardan önce bölgede genelde Selçuklular kullanıyordu. Osmanlılar nazarında Selçuklular, mültefit görülen, saygıdeğer bir hanedan idi.
- f) Türkiye Selçuklu çağında Anadolu üzerinde fevkalade bir din yakınlaşması yaşanmaktadır. Özellikle bu yakınlık Müslüman ve Hristiyan unsurlar arasında zirve noktadadır. Yakınlık şehirlerde Müslüman mahallelerle Hristiyan mahallelerin yaşamasının çok ötesindedir. Örnek olarak, Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’ın eşlerinden birisi Hristiyan’dır. Serbestçe ibadetini yapması için sarayda bir kilise bulunmaktadır. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in annesi de bir Hristiyan’dır. Çocukluğunda annesi beraberinde kiliseye götürmüştür ve karşısında ibadetini yapmıştır. Yani ileride sultan olacak şehzade, annesini bir Hristiyan olarak tanımıştır. Konumuz II. İzzeddin Keykavus’un annesi de Hristiyan’dır. Sultanlar Hristiyan Patriklerle kucaklaşacak kadar özel dostluklar kurmuşlardır. Anadolu’da Selçuklulardan kalma hem cami, hem kilise fonksiyonunu ifa eden bir ibadethanenin varlığı zamanımıza kadar gelmiştir. Bütün bunlar XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu’da Müslümanlık ve Hristiyanlığın sosyal ve dinî açıdan ne kadar yakın olduğunun açık delillerindendir. Dobruca Kırım mevkiine gelen İzzeddin Keykavus oğulları ve maiyetlerinin Hristiyanlığa geçişlerinde bu yakınlığın da kolaylık sağladığı kanaatindeyiz.

Burada Gagauz Halk topluluğunun Anadolu Türklüğü ile tamamen ayniliğini ispatlamak gibi bir maksadımız yoktur. Yine Gagauzların bundan sonra dinî konularının ne olması gerektiği konusunda da herhangi bir niyetimiz yoktur. Anlatıklarımız Türkiye Türklüğü ve Gagauz topluluğu için de şu an var olan ve yaşanan gerçeğe dayalı fevkalade benzerliklerdir. Zorunlu olarak yaşanan bir tarihin sonucu olarak vazgeçilmez bir kader olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ayrı coğrafya mevkilerinde yaşayan bu iki topluluğu, birbirine yakın kılan ortak paydaların güçlü varlığını gözden ırak tutulmamak gerekmektedir. Bu paydalar Oğuz olma, Türkçe konuşma, Karadeniz çanağının iki yakasında yer alma gibi bilimin inkârını göze alamayacağı müştereklerdir.

KAYNAKLAR

- ARGUNŞAH, Mustafa. (2002). Gagauzların Tarihi, Türkler. Yeni Türkiye Yay. Ankara.
- MANOF, Atanas. (1939) Gagauzlar(Hristiyan Türkler). Bulgarca'dan ev.: M. Türker Acaroğlu. Ankara.
- DECEİ, Auvel. (1972). Le Probleme de la Colonisation des Turcs Seljoukides Dans la Dobrogea au XI-II. Tarih AraŐtırmaları Dergisi. (1968). Ankara.
- İbn Bibi.(1996). El-Evamirü'l-Alaiyye fı'l-Umuri'l-Alaiyye II. ev.: Mürsel Öztürk. Ankara.
- KARPAT, Kemal. (1996). "Gagauzlar Maddesi". TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul.
- WİTTEK, Paul. (1953). "Les Gagauzes=les gens de Kayka'us, Rocznik Orientalistyczny. C.XVIII(1951-1952). Krakov.
- SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan. (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi. Ankara.
- SÜMER, Faruk, (1991). "Gagauzların Aslı". Türk Dünyası Dergisi. İstanbul.
- TURAN, Osman. (1971). Selçuklular Zamanında Türkiye. İstanbul.
- TURAN, Osman. (1955). "Keykavus Maddesi". İ.A., İstanbul.
- TURAN, Refik. (1995).Türkiye Selçuklularında Hkmet Mekanizması. Ankara.

Hey erenler bir münacatım var
Sevelim sayalım birbirimizi
Hiç kimseye vermeyelim zarar
Sevelim sayalım biz birbirimizi

İlim şehri Muhammed, Ali kapısı
İmam Hasan'la Hüseyin'in atası
Canım Zeynel'in güzel hatırası
Sevelim sayalım biz birbirimizi

İmam Bakır'ın güzel huyuna
Hayranım Cafer'in usul boyuna
Aldanıp da düşmeyelim oyuna
Sevelim sayalım biz birbirimizi

Kazım, Rıza şah-ı Horasan
Taki, Naki, Askeri'yi seversen
Hakkın emri bunu böyle bilersen
Sevelim sayalım biz birbirimizi

Süleyman'ım sevgi dolu kalbimde
Gece gündüz zikrederim dilimde
Can kurban ol Mehdi'nin yolunda
Sevelim sayalım biz birbirimizi

Süleyman SEVEN